

Yaşlılık ve Toplumsal Dışlanma

Ageing and Social Exclusion

Nesrin Çunkuş¹, Gülay Taşdemir Yiğitoğlu², Ebru Akbaş³

¹Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi, Denizli

²Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, Denizli

³Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Doktora Programı, Denizli

Yaşlı olma/yaşlanma, çoğunlukla olumsuz atıf ve algılarla karşılanmaktadır. Bu durumun yaşlı birey için üretimden çekilme, ekonomik veya sosyal katkı yerine topluma bir yük oldukları kabulüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çalışan, üretken yaşlıların emekli olması, yaşlılığın kronik hastalık ve fiziksel kayıplarla beraber düşünülmesi toplumda yaşlılığın daha çok istenmeyen gelişim dönemi olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, yaşlı bireylerin toplumdaki yaşlılıkla ilgili algı ve beklentileri yaşlı bireylerin yaşlılığı deneyimleme sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu derlemenin amacı yaşlılık ve toplumsal dışlanma konusunu literatür doğrultusunda incelemek ve sonuçlarını değerlendirmektir. Yöntem: Uluslararası ve Ulusal veri tabanlarında (Pubmed, EBSCOHost, Science Direct, Ulakbim Tıp Veri Tabanı, Türkiye Atıf Dizini) 2007-2018 yılları arasında bulunan makaleler taranmıştır. Türkçe anahtar kelime olarak “yaşlı, yaşlılık, toplumsal dışlanma, ayrımcılık”; İngilizce olarak “elderly, discrimination, social exclusion” kullanılmıştır. Toplumun yaşlı bireylere ve yaşlanmaya karşı olumsuz tutumları bu kişilere sunulan sağlık hizmetlerini de etkilemektedir. Sağlık personelinin yaşlı bireylere yönelik olumsuz ön yargı, değer, inanç ve tutumları yaşlı bireylere verilen bakımın kalitesine de yansımaktadır. Bu nedenle sağlık ekibinin yaşlılık ve yaşlanma konularına yönelmesini sağlamak ve bu konudaki farkındalıklarını arttırmak son derece önemlidir. Yaşlılık sürecini bireyin kendisi ve toplum ile barışık, tatminkâr, huzurlu ve keyifli bir şekilde yaşayabilmesi için, toplumdaki yaşlılığa ilişkin olumsuz ön yargıların değiştirilebilmesi ve dışlanmanın ortadan kaldırılabilmesi önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, toplumsal dışlanma, yaşlı, yaşlılık

Elderly/ageing is often met with negative attribution and perceptions. This situation is thought to be related to the assumption that the elderly individual is a burden on society rather than withdrawal from production, economic or social contribution. Retirement of the working, productive elderly, and thinking of old age together with chronic diseases and physical losses cause the old age to be perceived as an unwanted development period. In addition, the perception and expectations of elderly people about old age in society adversely affect the process of experiencing old age. The aim of this review is to examine the issue of old age and social exclusion in the light of the literature and to evaluate the results. International and national databases in (Pubmed, EBSCOhost, Science Direct, Ulakbim Medical Database, Turkey Citation Index) articles were screened contained between 2007-2018 years. In the Turkish and English keywords "elderly, old age, social exclusion, discrimination" were used. The negative attitudes of the society towards older individuals and aging also affect the health services provided to these individuals. Negative prejudice, values, beliefs and attitudes of health personnel towards elderly individuals are also reflected in the quality of care given to elderly individuals. For this reason, it is extremely important to ensure that the health care team focuses on aging and aging issues and to raise their awareness. Changing negative prejudices about the old age in society and eliminating the exclusion will play an important role in order for the individual to experience the aging process in a peaceful, satisfactory, peaceful and enjoyable way with himself and society.

Keywords: Discrimination, social exclusion, old age, elderly

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Nesrin Çunkuş

ORCID: 0000-0003-1813-1511

E-posta / E-mail: ncunkus@pau.edu.tr / nesrin_cunkus89@hotmail.com

Adres / Address: Pamukkale Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi Çamlaraltı, Kıvılcı Caddesi, No:37, 20160, Pamukkale/Denizli

Geliş Tarihi / Received: 17.07.2019 **Kabul Tarihi / Accepted:** 29.08.2019

GİRİŞ

Fizyolojik bir süreç olan yaşlılık, kişilerin aktivite seviyesini ve işlevselliğini azaltan veya sınırlayan, onları sosyal, fiziksel ve duygusal olarak değişik derecelerde bağımlı kılan bir dönemdir. Yaşın ilerlemesiyle beraber fizyolojik, psikolojik, bilişsel, sosyal alanlarda değişiklikler oluşabilmekte, bireyin bilişsel ve fonksiyonel kapasitesi azalırken kronik hastalıkların sayısında artış görülmektedir (1-3).

Yaşlı olmak; genellikle olumsuz duygu, düşünce, algı ve beklentilerle karşılanmaktadır. Bunun büyük ölçüde üretimden çekilme ve ekonomik veya sosyal katkı yerine toplum için bir yük oldukları kabulü ile ilişkisi bulunmaktadır. Çalışan yaşlıların emekli olması, yaşlılığın kronik hastalık ve fiziksel gerilemelerle birlikte anılması, bakımla ilgili düzenlemeler toplumda yaşlılığın daha çok ekonomik boyutuyla sorun olarak algılanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan yaşlı insanların yaşadıkları toplumdaki yaşlılıkla ilgili beklentiler yaşlı bireylerin yaşlılığı deneyimlemesini etkilemektedir. Toplumsal algı ve kabuller yaşlıların yaşlılık deneyimlerini doğrudan şekillendirmektedir (2,4).

Yaşlılık genelde bunama, eskime, yıpranmış olma, güçsüzleşme, hastalıklı olma, sessiz, tüketen, tutucu ve değişime kapalı gibi ifadelerle karakterize edilen ve yaşlı bireyleri toplumsal dışlanmaya maruz bırakan ifadelerden oluşmaktadır. Oysaki yaşlı bireylere mevcut imkân verildiğinde bireysel işlevsellikleri ve üretkenlikleri görülebilmektedir (5,6). Günümüzde teknoloji, sağlık ve beslenme alanlarındaki gelişmeler, insanların yaşam beklentilerinin uzamasını sağlamıştır. Ayrıca kırsal alandan kentsel alanlara göç, psikolojik ve toplumsal destekleyici olan geniş ailenin yerini çekirdek ailenin alması, kuşaklar arası iletişim problemlerinin artmasıyla bir kriz ortamının oluşmasına neden olmaktadır. Bu kriz ortamı yaşlıların istismar edilmesine, sosyal

izolasyonlarına, öz güvenlerini yitirmelerine, yetersizlik ve faydasızlık duygularına kapılmalarına ve toplumsal dışlanmalarına neden olmaktadır (7,8).

Toplumsal dışlanma; bireyin toplumsallaşmasını destekleyen sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel değerlerin kısmen veya tamamından yoksun olma durumudur. Bireylerin ruhsal ve fiziksel kapasitelerdeki yetersizliklerle birlikte fonksiyonlarında giderek görülen azalmalar yaşlıların toplumsal olarak dışlanmasına neden olmaktadır. Toplumsal dışlanma işsizlik, gelir yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve sosyal destek yetersizliği gibi sosyal ve kurumsal nedenler; yaşlılık, özürü veya kronik hastalıklar sebebiyle bazı yeteneklerini yitirmek gibi fizyolojik nedenler sonucunda ortaya çıkmaktadır (9,10).

Toplumun ileri gelenleri olarak nitelendirdiğimiz yaşlıların toplumda iyi yerlere gelebilmeleri, yaşamlarının son bölümünde huzur, sağlık ve refah seviyesi yüksek bir yaşam sürmeleri, kendi sosyal ortamlarında mutlu olabilecekleri imkanların üretilmesi toplumsal bir görevdir. Bu bağlamda yaşlıların korunması ve sosyal politikalar aracılığıyla desteklenmesi, yaşlı bireyin ve toplumun yaşlılar ve yaşlanma süreci konusunda bilinçlendirilmesi; bireyin yaşlılık dönemini kendisi, çevresi ile barışık ve doyumlu bir şekilde yaşayabilmesi ve toplumdaki yaşlılığa ilişkin olumsuz ön yargıların değiştirilebilmesi için önemlidir. Bu derlemede yaşlılık, yaşlanma ve sosyal dışlanma kavramları, yaşlılık epidemiyolojisi belirtilerek toplumsal dışlanmanın yaşlılıkla ilişkisi ve yaşlıların dışlandığı alanlardan ve yapılması gereken girişimlerden söz edilecektir.

YÖNTEM

Uluslararası ve Ulusal veri tabanlarında (Pubmed, EBSCOHost, Science Direct, Ulakbim Tıp Veri Tabanı, Türkiye Atıf Dizini) 2007-2018 yılları arasında bulunan makaleler taranmıştır. Türkçe anahtar kelime olarak “yaşlı, yaşlılık, toplumsal dışlanma, ayrımcılık”; İngilizce olarak “elderly, discrimination, social exclusion” kullanılmıştır.

KAVRAMLAR

Yaşlılık

İnsan hayatının son evresi olarak bilinen, gelişme ve olgunlaşmayı takip eden, genetik yapı ve çevre arasındaki etkileşimin en üst düzeyde görüldüğü, fizyolojik ve psikolojik değişimlerin ortaya çıktığı, kayıpların, kronik hastalıkların ve çöküşün görüldüğü bir dönem olarak nitelendirilmektedir (3,11). Yaşlılıkla birlikte bireyin çoğunlukla yargılama, algılama, bellek, üretkenlik, yaratıcılık gibi biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal yetenekleri azalmaya başlamaktadır (3,5).

Yaşlılık, olgunlaşma ve gelişim sürecinin ardından kendine özgü biyolojik, sosyolojik, fizyolojik ve ruhsal değişimlerin meydana geldiği ve yaşamın sorgulandığı ileri yaşam dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde birey, yaşamı sorgulamakta yapabileceği aktivitelerinin neler olabileceğini düşünmektedir. Genel olarak yaşlılık algı, yargılama, dikkat, bellek, yargılama, davranış, tutum ve yenilikçi yeteneklerinin azalmasıyla karakterize bir durumdur (12,13).

Tüm bireyler için yaşlılık, sosyal bağlamda farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Yaşlılık dönemini olumlu veya olumsuz deneyimlemesi, yaşlılığın bireyler için ne anlama geldiği ve yükledikleri anlama bağlıdır. Yaşanılan zamana, bölgeye ve kültürel çevreye, kişinin sağlık, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı olarak farklılaşan öznel bir kavramdır (14).

Yaşlılık Epidemiyolojisi

Nüfusun yaşlanması, pek çok ülkede, özellikle beraberindeki ekonomik ve sosyal maliyetler nedeniyle büyük bir endişe haline gelmiştir (15). Dünya nüfusunun %8,7'sini 2016 yılında yaşlı nüfusun oluşturduğu bilinmektedir. En yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilk üç ülke sırasıyla %31,3 ile Monako, %27,3 ile Japonya ve %21,8 ile Almanya olmuştur. Türkiye bu sıralamada 167 ülke arasında 66. sırada yer almıştır (16).

Dünya Sağlık Örgütü'nün nüfus öngörülerine göre; 2002 yılında 60 yaş üzeri insan sayısının 400 milyon olduğu, 2025 yılında 840 milyon, 2050 yılında ise 2 milyar olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca yaşlı nüfusunun %80'inin gelişmekte olan ülkelerde (özellikle Asya kıtası) yaşayacağı ifade edilmektedir (1,15).

Ülkemiz de yaşlanma sürecinin hızlı olduğu gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Bin dokuz yüz elli beş yılındaki nüfus sayımında yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı %3,4 iken; 2010'daki nüfus sayımında bu oran %7,1'e yükselmiştir (1). Nüfus sayım yansımalarına göre; 2014 yılında %8 oranında 6 milyon 192 bin 962 kişi olan yaşlı nüfus 5 yılda yüzde 16 artış göstererek 2018'de %8,8 oranıyla 7 milyon 186 bin 204 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun %44,1'ini erkekler, %55,9'unu kadınlar oluşturmuştur. Ayrıca, yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2; 2030 yılında %12,9; 2040 yılında %16,3; 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilmiştir (16).

Yaşlanma

Yaşlanma; organizmanın hücre, doku ve sistemler düzeyinde zamanla ortaya çıkan, geri dönüşü olmayan, fonksiyonel ve yapısal değişikliklerin tümünü kapsayan, sabit olmayan, doğumla birlikte başlayan ve her bireyin doğumundan ölümüne kadar organizmada çok sayıda değişikliğe uğrayan ve bireyler arasında farklılıklar gösteren gelişimsel bir süreçtir (17,18).

Yaşlanma/yaşlı olma ile eş anlamlı sözcükler genellikle olumsuz içerik yansıtmaktadır. Bireye sosyal çevresinden yaşlı olduğuna dair mesajlar verildikçe yaşlandığını kabul eder. Bu bağlamda, yaşlılık herkes tarafından kötü olarak tanımlanan, hiç kimsenin yaşamında yer almasını istemediği ve mümkünse kaçınılması gereken bir durum olarak değerlendirilmektedir (2,5,19).

Yaşlanma, canlının oluşumundan yaşamın bitimine kadar devam eden bir süreçtir. Genellikle insan yaşamının bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinden söz edilir. Yaşlanma genellikle yaşam döngüsünün sekizinci evresine denk gelmektedir. Ancak yaşlanmanın ne zaman başladığı ya da kime yaşlı denileceği kültüre ve zamana göre değişebilmektedir (5,20).

Yaşlılık, şu şekilde sınıflandırılabilir:

Kronolojik yaşlanma: Doğum yaşı ya da takvim yaşı olarak ifade edilebilir. Genellikle kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri olan kişiler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu tanımlama insanların bu devredeki genel sağlık, fiziksel, ruhsal, zihinsel kapasiteleri ve becerileri gibi fonksiyonlarını tanımlamada yetersiz kalmaktadır (5,21).

Biyolojik (fizyolojik) yaşlanma: Yaşlanma sürecinde önemli bireysel farklılıklar olabilir. Yaşlılığın sadece kronolojik yaş ile değerlendirilmemesi gerekir. Yaşlanma sürecini etkileyen bireysel farklılıkların olması yaşlılığa bireysel ve biyolojik yaşlanma boyutlarını getirmiştir (20,21). Örneğin; 80 yaşında olduğu halde görme, duyma keskinliği ve diğer birçok bakımdan kendi yaşlılarından hatta gençlerden bile bazı konularda daha iyi durumda olan yaşlılar vardır. Öte yandan kendini gerçek yaşından daha genç hisseden yaşlılar olduğu gibi tersine kendini çökmüş ve çok yaşlanmış olarak hisseden çok sayıda genç de vardır (21). Gelişim sürecinde vücudun yapısal ve işlevsel olarak değişimi söz konusudur. Dışarıdan görülen saçların

ağarması, derinin buruşması biyolojik yaşlanmanın işaretlerindedir. Yaş ilerledikçe hareket ve motor becerileri alanında da zayıflama ve fonksiyon yitimi görülebilir. İnsanın biyolojik yaşı, vücut yaşı olarak da ifade edilebilir. Bireyin sağlık durumu, sosyal çevre, yaşanan zaman ve mekana göre yaşlı insanların biyolojik kayıpları da birbirinden farklı olmaktadır (5,9).

Bireysel yaşlanmada kalıtım, yaşam biçimi, yapılan iş, beslenme alışkanlıkları, kişisel özellikler ve geçirilen hastalıklara bağlı olarak fiziksel ve psikolojik fonksiyonlarda belirgin yetersizliklerin ortaya çıkmasıyla günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememeye söz konusudur. Yapılan çalışmalarda, yaşlı nüfusun hemen hemen yarısının günlük yaşam aktivitelerinin kısıtlı olduğu bildirilmiştir. Yaşlı nüfusun % 18'inde önemli bir hareket kısıtlılığı vardır. Kalp hastalıkları, artritler, görme yetersizlikleri bu kısıtlılığa neden olan üç temel sorundur (20).

Psikolojik yaşlanma: Gelişim sürecinde deneyimlerin artmasıyla oluşan davranış değişiklikleri ve davranışsal uyum yeteneğindeki yaşa bağlı değişimlerdir. Anılarda yaşama, geçmişe özlem, geçmişe takılıp kalma, geçmişten kopamama da bunun içindedir. Geleceğe güvensizlikten kaynaklanan korku, kaygı ve üzüntü gibi duyguların tümü psikolojik çöküntü yaratır. Bu bağlamda insanın kendini yaşlı hissetmesi ve kabul etmesi ile yakın ilişkisi olduğu söylenebilir (5,20,21).

Psikolojik yaşlılık çoğunlukla, bireyin kendini yaşlanmaya hazır hissetmemesinden kaynaklanmaktadır. Kendini işine adan ve üretmeyi seven birey emekli olunca derin bir üzüntü duyar. Bu durum kendisini yetersiz, işe yaramaz ve başkalarına yük olarak görmesini ve hissetmesini kaçınılmaz kılar. Yaşlanan insanda yetersizlik duygusu, başkalarına yük olma korkusu, işe yaramama tedirginliği ortaya çıkar. Ayrıca, yaşlı birey devamlı kendini düşünme ve gelecek endişesi içindedir (20,21).

Sosyal yaşlanma: Kişinin toplumsal rol, statü ve beklentilerinin değişmesidir. Bir toplumda veya kalabalık bir grup içinde sosyal yönden uyum sağlayamama durumudur (5,21). Örneğin; 40'lı yaşların ortasında çocuk sahibi olan bir kadın ebeveynlik rollerini yaşlılarından çok daha geç uygulamaya başlayacaktır. Bu nedenle yaşlılarına kıyasla daha genç bir sosyal yapıya sahiptir (21).

TOPLUMSAL DIŞLANMA

Toplumsal dışlanma kavramı ilk kez 1974 yılında sosyal politika alanında Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. Lenoir, 1970'li yıllarda Fransız toplumunda giderek sayısı artan ve toplumdan dışlanan bireylerin (zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular (suç işleyenler), istismar edilen çocuklar, alkol-madde bağımlıları, sorunlu aileler, intihara meyilli bireyler ve yaşlılar) varlığına dikkat çekmiştir (22).

Toplumsal dışlanma; kişilerin işsizlik, yoksulluk, özürllülük, eğitimsizlik, yaşlılık gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkânlardan yararlanamaması, üretim etkinlikleri içinde yer alamaması ve karar alma süreçlerine katılamaması şeklinde tanımlanabilecek kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır. Ayrıca bireyin toplumun dışına itilmesi, yeni gelişmelerden uzak tutulması, yaygın gelenekçi kültüre mahkûm edilmesi olarak tanımlanabilir (10,23). Toplumsal dışlanma; ekonomik, sosyal, politik, hukuki, kültürel ve davranışsal boyutları olan; nesnel ve öznel değerlendirmelere açık; gerekçe, biçim ve sonuçları itibariyle bir süreç bütünü anlatmaktadır (10,24).

Toplumsal Dışlanmanın Yaşlılıkla İlişkisi

Yaşlılar, yaşlılık dönemi ile birlikte gelişen ve değişen özellikler ve normal aktivitelerini yapmakta zorlanmaları sebebiyle eğitim, ekonomi, işgücü piyasası, toplumsal, sosyo-kültürel, barınma imkânı, sağlık ve politika alanları gibi birçok alandan dışlanmaktadır (5,9). Yaşlı birey için dışlanma, yaşı nedeniyle

yeteneklerinin ve yeterliliklerinin azalması veya kaybolması sonucu gösterilen farklı tavır, algı, yargılama, ön yargı, davranış ve eylemleri içeren çok boyutlu bir durumdur (25,26).

Kırsal alanlarda yaşlı birey toplumda saygı gören "bilge kişi" olarak kabul edilirken, sanayileşme ve küreselleşmeyle birlikte yaşlı insanların aktif ve üretken katılımdan dışlanması söz konusudur (5). Modernleşme ve küreselleşme, süreçleri gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu ülkede belirgin bir biçimde önemli ve sıklıkla yaygın sosyo-kültürel değişiklikleri birlikte getirmiştir. Bu durum aile bütünlüğünü zayıflatmış ve bakım, destek gibi geleneksel hizmetlerin aile tarafından karşılanmasında zorluklar yaratmıştır (27).

Yaşlanma sonucu meydana gelen fiziksel değişimler, yoksunluklar, yetersizlikler ve işlevselliğini yitirme özellikleri onları işgücü piyasasından da uzaklaştırmaktadır. Emekli maaşıyla geçimini sağlayamayan veya emekli maaşına sahip olamayan yaşlılar, iş gücü kaybı yaşamasalar da toplumun yaşlılığa olan bakış açısı nedeniyle ekonomik güçlükler yaşamaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak yaşlı birey temel ihtiyaçlarını (beslenme barınma ve güvenlik gibi) karşılamada güçlükler yaşayacak ve bu durum bireyin yaşam kalitesini düşürecektir. Yaşlı bireyin ekonomik olarak dışlanmasının bir sonucu olarak toplumun tüm kaynaklarından mahrum kalması da beklenebilir (2,9,28).

Toplumsal dışlanmada çeşitli etkinliklerden ve sosyal haklardan yararlanamama durumu söz konusudur. Toplumsal dışlanma tanımlarında ortak olan husus, toplumsal dışlanmanın bazı birey ve grupların toplumsal etkinliklerin dışında kalması anlamına geldiğidir. Bu durum bireylerin toplumla bütünleşmesini engelleyen en önemli engellerden biri olarak görülmektedir. Toplumdaki birçok sosyal aktivitenin, yaşam biçimlerinin ve geleneklerin dışında kalmak gibi durumlar da toplumdan dışlanma anlamına gelmektedir (5,29).

Yaşlanmak, insanların barınma koşullarında da zorluklar yaşamasına ve dışlanmasına neden olabilmektedir. Örneğin belirli kurumların lojmanlarında yaşayanlar, emekli oldukları zaman bu konutları boşaltmak zorunda kalabilirler. Başka bir grup yaşlı, özellikle ortaya çıkan fiziksel engellerinden dolayı oturdukları konutu değiştirmek zorunda kalabilirler. Yaşlının yaşadığı ve kendini ait hissettiği sosyal çevresinden ayrılması ve bir başka çevreye yerleşmesi; kendisini yalnız, terk edilmiş, çaresiz, mutsuz ve bazen de toplumdan dışlanmış olduğunu hissetmesine yol açabilmektedir (9).

Sağlık hizmetlerinden yararlanma ve toplumsal dışlanma arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Sağlığını kaybeden özürlü, engelli bireyler ve sağlık sorunları giderek artan yaşlılar toplumsal dışlanma riski yüksek olan bireyler arasında yer almaktadır. Siyasal dışlanma ise bir diğer sorundur. Sosyal güvenlik, kanun önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, siyasi katılım, fırsat eşitliği ve sendika üyeliği gibi birtakım haklardan yoksun olma siyasal dışlanmaya neden olmaktadır (24). Dışlanmış olan bireyler politik güç kaynaklarına ulaşamayarak bu alandan da dışlanmaktadır. Bu durum hem politik olarak güçlü olan kesimlerin bu gücü elinde tutmak için diğerlerini dışlamasıyla, hem de dışlanmışların yeterli haklara sahip olmamaları nedeniyle bu güce ulaşamamaları ile ilgilidir (9).

Yaşlı Bireylerin Dışlandıkları Toplumsal Alanlar

a) Toplumsal İlişkilerden Dışlanma

Sosyal ilişkiler boyutu, aile ve arkadaş çevresi ile olan etkileşimi ve bu ilişkilerin yoğunluğunu ifade eder. Yaşlı bireyin eş ve çocuklarla yaşadığı ilişkilerin boyutu bu konuyu dile getirmeyi gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda yalnız yaşayan yaşlılara önyargılı olmak yanlış bir tutumdur. Aile içinde ve sosyal çevre ile meydana gelen iletişim oldukça önemlidir. Bireylerle yüz yüze iletişim

olmadan (telefon ve diğer kitle iletişim araçları ile) da ilişki kurulabilir. Eğer kişi bu eylemlerden hiçbirini gerçekleştiriyorsa toplumda dışlanmış olarak kabul edilmektedir (30). Tong ve arkadaşlarının (2011) yaptıkları çalışmada; yaşlı bireylerin %25.3'ünün sosyal ilişkilerden dışlandığı bildirilmiştir (31).

Yaşlıların yaşadıkları bölgeyi ve komşularını değiştirmede güçlük çekme sebeplerinden önemli bir tanesi hâlihazırda yaşadığı ortama ve komşularına olan güvendir. Yakın çevresini değiştirmek durumunda olan yaşlılar yeni ortamlarına uyum sağlamakta güçlük çekmekte ve yakın çevrelerinden de dışlanmaktadır (9,29). Bireyin çevresi ne kadar genişse dışlanma hissinde o derece azalma olur. Bu nedenle yalnız yaşayan yaşlılar toplumsal dışlanmayı daha çok hissedebilirler (32).

b) Kültürel Faaliyetlerden Dışlanma

Yaşlı bireylerin sosyal dışlanma ve ruhsal durumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada; katılımcıların %86.6'sının kültürel etkinliklere katılmadığı bildirilmiştir. Yaşlı bireyin tiyatro, konser, opera, müze veya sinemaya gitme gibi kültürel etkinliklere katılamaması ve yaşlının ev hayatına mahkûm bırakılmasıdır. Özellikle ekonomik ve entelektüel olarak zayıf olan yaşlılar bu dışlanmayı daha fazla hissederler. Yaşlının toplumla etkileşimini arttıracak ve bütünleştirecek bu faaliyetleri yerine getirememesi toplumsal dışlanma riskini artırır (9,30). Yaşlı bireylerin sosyal dışlanma ve ruhsal durumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada; katılımcıların %86.6'sının kültürel etkinliklere katılmadığı bildirilmiştir (31).

Belediye hizmetlerinin yaşlılara sunduğu faaliyetler; spor tesisleri, restoran, gezi, kulüpler ve kültürel olanakların mesafe olarak uzaklığı bu hizmetlere erişimi güçleştirebilir. Eğer yaşlı bireylerin evlerinden alınıp hizmetlerin sunulduğu mekânlara götürülmesi mümkün değilse yaşlının toplumsal dışlanma yaşaması kaçınılmaz olmaktadır (5,33).

c) Toplumsal Faaliyetlerden Dışlanma

Yaşının bir siyasi parti veya sendika üyeliğinden, sosyal gruba katılımından, cami gibi bir dini kuruluşun organizasyonlarından dışlanması olarak ifade edilebilir. Ülkemizde yaşlı meclislerin varlığı ve siyasi yaşamdaki aktif yaşlı nüfus örnekleri yaşlıların diğer alanlara göre toplumsal faaliyetlerden dışlanmasının daha az olduğu bildirilmektedir (9).

d) Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma

Yaşlıların temel gereksinimlerini yerine getiren hizmetlerden uzak kalması onlar için olumsuz bir durumdur. Ayrıca bu temel hizmetler yaşlıların yaşam kalitesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yaşlıların ulaşım ağında yaşadıkları güçlükler veya yaşlılığın getirdiği biyolojik ve fiziksel yoksunluklar, onların bu hizmetlere erişimini kısıtlamakta ve/veya engellemektedir. Postane, banka, hastane, market gibi yerlere gidemeyen yaşlılar, kendilerini başkalarına bağımlı hissetmekte ve toplumla etkileşime giremedikleri için toplumsal dışlanma riski taşımaktadırlar (9,29).

e) Finansal Ürünlerden Dışlanma

Finansal ürünlere erişim ve yönetim yetersizliği yaşlı bireyler için borçlanmaya, yaygın tüketim ürünlerini satın alma yetersizliğine veya başka bir biçimde yaygın değer ve pratiklerden dışlanmalarına neden olabilir (30,31). Türkiye'deki emeklilerin maaşlarını banka veya bankamatikten çekme konusunda yaşadıkları zorluklar finansal ürünlere erişimlerini zorlaştırabilir (5).

f) Yaygın Tüketim Ürünlerinden Dışlanma

Günlük yeme içme ihtiyacı için markete gitmesi ve markette alacağı ürünlerin miktarının az ve küçük ücretler oluşturmasından dolayı tezgahtar veya kasiyerin diğer müşterilere öncelik tanınması veya yaşlı bireyin yavaş hareket etmesinden dolayı çevresinin olumsuz tepkilerine maruz kalması yaşlı bireyin toplumsal dışlanmasına ve ihmeline örnek teşkil edebilir (5).

g) Sağlık Hizmetlerinde Dışlanma

Sağlık çalışanının yaşlılara yönelik kendi ön yargıları, tutumları, değerleri, algılamaları, inançları ve davranışları yaşlı bireyin dışlanmasının temel nedenleri arasında düşünülmektedir (25). Sağlık hizmeti verilen kurumlarda, yaşlı bireylerin hastalıkları ve sağlık sorunlarının yaş itibarıyla beklenen bir durum olduğu hatta “normal” kabul edildiği, önemsenmediği belirtilmektedir. Yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasında ekonomik ve ulaşım gibi engellerinin önemsenmediği vurgulanmaktadır. Sağlık hizmetlerini en çok kullananların ve sağlık kurumlarına en çok başvurusu olan bireylerin yaşlılar olduğu, sağlık personelinin yaşlıların kronik sorunları ile ilgilenmek yerine genç hastaların akut sağlık sorunları ile ilgilenmeyi tercih ettikleri belirtilmektedir (34).

Yapılan bir çalışmada; hemşirelerin daha genç yaş gruplarının sorunlarıyla ilgilenmeyi ve bakımlarını sağlamayı tercih ettikleri, diğer taraftan yaşlı bireylerin sorunlarını yaşamın doğal bir seyri olarak düşünüp önemsemedikleri veya erteledikleri ve yaşlıları bağımlı, inaktif, izole olarak algıladıkları tespit edilmiştir (35). Higgins ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada hemşirelerin yaşlı bireylerin bakımlarını “zaman kaybı” olarak değerlendirdikleri ve bakımlarını önemsemedikleri saptanmıştır (35).

Toplumsal Dışlanmanın Yaşlılar Üzerindeki Etkileri

Dışlanan insanlar topluma ait olma duygusunu kaybedebilir ve bu nedenle toplumdan uzaklaşabilir. Toplumsal olarak dışlanmış yaşlı bireylerde psikolojik problemler gelişebilir ve toplumsal dışlanma, yaşam kalitesini, fiziksel sağlık ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir (36).

Şanghay'da yaşayan yaşlı bireylerde sosyal dışlanmanın depresif belirtiler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılan bir çalışmada, sosyal dışlanma değişkenlerinin

özellikle gelir yetersizliği, daha az olumlu barınma koşulları ve yalnızlık duygusu olduğu; bu şekilde sosyal dışlanma yaşayan yaşlı insanlar arasında daha fazla depresif belirtiler oluşturduğu bildirilmiştir (31). Tayvan'da yapılan bir çalışmada; toplumsal ilişkilerden ve kültürel faaliyetlerden dışlanan yaşlı bireylerin daha çok yalnız kaldıkları ve daha ciddi fiziksel ve ruhsal problemler yaşadıkları bildirilmiştir (37).

Temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumunun süreklilik kazanması yaşlı bireyin toplumla ilişkisinin kopmasına stres, kaygı ve öz saygının zedelenmesi gibi durumlara yol açabilmektedir. Öz saygısı azalan yaşlı birey çevresindeki insanlara, toplumsal kurum ve kuruluşlara güven ve inanç duyamayacaktır. Sağlık hizmetlerinden yeterli desteği alamayan ve temel gereksinimleri karşılamakta zorlanan yaşlı bireyin fiziksel ve ruhsal problemler yaşaması kaçınılmazdır (37). Yoksulluk, sosyal dışlanma ve sağlık hizmetleri arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada; toplumsal dışlanmanın stres, kınanma duygusu, mutsuzluk ve güçsüzlük gibi sonuçlara yol açtığı bildirilmektedir. Bu durumda sosyal ilişkiyi zayıflatarak suç oranlarının artmasına ve sağlık problemlerinin yaşanmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır (39).

Yaşlılarda Toplumsal Dışlanmaya Karşı Hemşirelik Yaklaşımları

Yaşlıya yönelik toplumsal dışlanmayı ifade edebilme, tanımlayabilme ve kavrayabilme, hemşireler için profesyonel bir sorumluluktur. Çünkü hemşireler, yaşlı bireylerle diğer sağlık profesyoneline göre daha sık iletişim kurmalarından dolayı gerçek ve şüpheli durumları tespit etmede ve bunlara müdahale etmede en önemli konumdadırlar. Yaşlı bireyleri korumada, onlar için sağlıklı, doğru kararlar almada ve sahip olduğu yasal hakların sürdürülmesinde hemşirelerin yasal sorumlulukları vardır (8,40).

- Hemşirelerin dışlanan yaşlı bireyi tanıyabilmesi için yaşlı ve ona bakım

verenler hakkında detaylı bir bilgiye sahip olması, yaşlıyı ve bakım vereni çok iyi gözlemesi ve tanıya yardımcı olabilecek belirti ve bulguları çok iyi bilmesi gerekmektedir (41).

- Ekip içerisindeki hemşire, yaşlının güvenli ve huzurlu bir ortamda olmasını sağlama, yaşlıya bakım verenlere yardım ve rehberlik etme, aile üyeleri arasında daha yakın ilişkiler kurmada gerekli olan iletişimi geliştirme gibi konularda yardımcı olmalıdır (42).
- Toplum; yaşlılık, yaşlılık sorunları ve yaşlı bireyin dışlanması gibi konularda bilgilendirilmeli ve bu konuda medyanın desteği de alınmalıdır (40).
- Özellikle toplumsal dışlanma açısından risk taşıyan yaşlı bireyler (Alzheimer, demans gibi mental sorunu olan hastalar) belirlenmelidir. Yaşlı bireyin ailesi başta olmak üzere tüm topluma bilgi ve beceri eksikliği, korku, anksiyete, stres, davranış sorunları, baş etmede yetersizlik, iletişim kurma ve tedavi gibi konularda eğitim, danışmanlık ve sosyal destek hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir (40).
- İleride yetersizlik yaşayabileceği durumlarda yasal açıdan kendisini koruyacak birilerini, örneğin kendisini temsil edecek bir avukat veya yasal güçten destek ve öneriler alması; yasal ve sosyal anlamdaki görüşmelerini periyodik olarak devam ettirebilmesi sağlanmalıdır (40).
- Yaşlıların topluma aktif katılımını sağlayacak olanaklara yer verilmelidir (40).
- Yaşlıların kendilerini geliştirmelerine, sağlıklı yaşlanmalarına ve sağlıklı yaşamlarına olanak sağlayacak hizmetler sunulmalı ve ortamlar yaratılmalıdır (40).

- Sağlık personelinin yaşlı bireylere yönelik olumsuz ön yargı, değer, inanç ve tutumlarını değiştirebilmek için eğitim programlarına yaşlılık ve yaşlanma sürecine ilişkin bilgilerin entegre edilmesi gerekmektedir (41).
- Yaşlı bireylere bakım veren sağlık personelinin rol ve sorumluluklarının yazılı protokollerle belirlenmesi; sağlık personellerinin yaşlı sağlığı alanında uzmanlaşmalarına yönelik teşvik sağlanmalıdır (41).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal dışlanma bireylerin sosyal imkânlarla ulaşamama durumlarıyla ilgili olup, özellikle bireyleri çevreleriyle etkili bir şekilde iletişim kurmaktan alıkoymaktadır. Gelişmekte olan toplumlarda yaşlıların sosyal fonksiyonlarını yerine getirememesi, yetersiz olma ve üretim faaliyetlerinden uzaklaşma nedenleriyle yaşlı bireylerin çeşitli alanlardan dışlandığı sonucuna varılmıştır (5). Yaşlılar, yaşlılık dönemi ile birlikte gelişen, değişen ve kaybolan özelliklerinden dolayı eğitim, ekonomi, iş gücü piyasası, sosyo-kültürel, barınma imkânı, sağlık ve politika gibi bazı alanlardan dışlandıkları belirtilmektedir (32).

Son söz olarak, yaşlılık algısının değişebilmesi ve dolayısıyla toplumsal dışlanmanın ortadan kalkabilmesi için ilk çocukluk yıllarından itibaren aktif yaşamın önemi fark ettirilmelidir. Bunun için de ilk eğitim yıllarından itibaren bireylerin sağlıklı ve aktif yaşamaları için gerekli düzenlemelerin sağlanması ve eğitim programlarına eklenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması ve Fonlama

Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.
Çalışmanın fon kaynağı yoktur.

Bu çalışma, 25-27 Nisan 2019 tarihinde Denizli’de 10. Ulusal Yaşlılık Kongresi’nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Beğzer T, Yavuzer, H. Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. Klinik Gelişim, 2012; 3(25): 1-3.
2. Buz S. Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2016; 14(53):268-278.
3. Kislaya I, Santos AJ, Gil AP. Co-occurrence of different types of violence in Portuguese elder adults. Comprehensive Psychiatry, 2013; 49: 113-120.
4. Yeşil P, Taşçı S, Öztunç G. Yaşlı istismarı ve ihmali. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2016; 6(2): 128-134.
5. Görgün Baran A. Yaşlılıkta sosyal dışlanmanın toplumsal boyutu. Editör, Kalınkara V. Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşımlar, Sorunlar, Çözümler, 2. baskı, Ankara, Nobel Kitabevi, 2016, 105-126.
6. Komblum W, Julian J. (Editörler). Social Problems. 14th edition. New Jersey, Pearson, 2011.
7. Gülen M, Aktürk A, Acehan S, ve ark. Yaşlı istismarı ve ihmali. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 2013; 22(3): 393-407.
8. Kıssal A, Beşer A. Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin, 2009; 8(4): 357-364.
9. Genç Y, Dalkılıç P. Yaşlıların sosyal dışlanma sendromu ve toplumsal beklentileri. International Journal of Social Science, 2013; 6(1): 461-482.
10. Walsh K, Scharf T, Keating N. Social exclusion of older persons: A scoping review and conceptual framework. European Journal of Ageing, 2017; 14(1):81-98. <https://doi.org/10.1007/s10433-016-0398-8>.
11. Aktaş D, Şahin E, Terzioğlu, F. Kadın sağlığı açısından yaşlılık ve yaşam kalitesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2012; 23(16): 65-71.
12. Danış ZM, Efe F. Aktif yaşlanma. Editör, Kalınkara V, Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler, 2. baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, 263-292.
13. İçli G. Sosyal statü ve rol bağlamında yaşlılık. Editör, Ceylan H. Yaşlılık Sosyolojisi, 1. baskı, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2016, 41-55.
14. Tufan İ. Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık Sosyolojik Yaşlanma, İstanbul, Aykırı Yayınları, 2002.
15. Attanasio OP, Pistaferri L. Consumption inequality. Journal of Economic Perspectives, 2016; 30(2): 3-28.
16. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2018). Erişim adresi <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779> (Erişim tarihi: 16.06.2019)
17. Blazer DG, Hybels CF, Hays JC. Demography and Epidemiology of Psychiatric Disorders in Late Life. Editörler, Blazer DG, Steffens DC, Busse EW. Textbook of Geriatric Psychiatry. 3rd edition, Washington DC, The American Psychiatric Publishing, 2004, 27-29.

- 67
18. Saddock BJ, Saddock VA. Klinik Psikiyatri. Çeviri Editörleri, Aydın H, Bozkurt A. Klinik Psikiyatri, 8. baskı. Ankara, Güneş Kitabevi, 2007, 3595-3602.
 19. Yılmaz DV, Terzioğlu F. Yaşlı ayrımcılığı ve hemşirelik. Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 2010; 2(2): 137-144.
 20. Arpacı F. Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık. Ankara, Kültür Yayınları, Türkiye İşçi Emekliler Derneği Eğitimi, 2005.
 21. Bacanlı H, Terzi Şİ. (Editör). Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi. 3st baskı İstanbul, Açılım Kitap, 2016.
 22. Blackman, T. Social exclusion and social care. Editör, Blackman T, Brodhurst S, Convery J, Social Care and Social Exclusion: A Comparative Study of Older People 's Care in Europe, 1st edition, London, Palgra and Publishers, 2001, 152-180.
 23. Sacker A, Ross A, MacLeod CA, et al. Health and social exclusion in older age: evidence from Understanding Society, the UK household longitudinal study. Journal of Epidemiol Community Health, 2017; 71(7): 681-690.
 24. Sapançalı F. Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2005; 3: 51-70.
 25. Akdemir N, Çınar Fİ, Görgülü Ü. Perception of aging and ageism. Türk Geriatri Dergisi, 2007; 10(4): 215-22.
 26. Cilingiroğlu N, Demirel, S. Aging and ageism. Turkish Journal of Geriatrics. 2004; 7(4): 225-230.
 27. Nevill A. Over 60 and beyond: The alienation of a new generation. Editör Taket A. et al, Exploring The Alienation of Older People from Society. 1st edition, London, Theorising Social Exclusion, Routledge, 2009, 134-142.
 28. Feng Z, Jones K, Wang W. An exploratory discrete-time multilevel analysis of the effect of social support on the survival of elderly people in China. Social Science & Medicine, 2015; 130: 181-189.
 29. Scharf T, Phillipson C, Kingston P, et al. Social exclusion and older people: Exploring the connections. Education and Ageing, 2001; 16(3): 303-320.
 30. Feng Z, Jones K, Phillips DR. Social exclusion, self-rated health and depression among older people in China: Evidence from a national survey of older persons. Archives of Gerontology and Geriatrics, 2019; 82: 238-244.
 31. Tong HM, Lai DW, Zeng Q, Xu WY. Effects of social exclusion on depressive symptoms: Elderly Chinese living alone in Shanghai, China. Journal of Cross-Cultural Gerontology, 2011; 26(4): 349-364.
 32. Kneale D. (Editör). Is Social Exclusion Still Important for Older People?. 1st edition, London. International Longevity Centre, 2012.
 33. Sun Y, Phillips DR, Wong M. A study of housing typology and perceived age-friendliness in an established Hong Kong new town: A person-environment perspective. Geoforum, 2018; 88: 17-27.
 34. Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı (2007). http://eyh.aile.gov.tr/data/544f6b29369dc328a057d006/yaşlanma_ulusal_eylem_plani.pdf.
 35. Higgins I, Riet DVP, Slater L, et al. The negative attitudes of nurses towards older patients in the acute hospital setting: A qualitative descriptive study. Contemporary Nurse, 2007; 26(2): 225-237.
 36. Hawton A, Green C, Dickens AP, et al. The impact of social isolation on the health status and health-related quality of life of older people. Quality of Life Research, 2011; 20(1): 57-67.
 37. Hsieh MO, Leung P. Social exclusion experienced by older adults: Factors for designing healthcare settings in Taipei, Taiwan. Social Work in Health Care, 2019; 58(4): 368-381.
 38. Çakır Ö. Sosyal dışlanma. Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002; 4(3): 83-104.
 39. Vassilev I, Rogers A, Sanders C, et al. Social networks, social capital and chronic illness self-management: A realist review. Chronic illness, 2011; 7(1): 60-86.
 40. Akdemir N, Görgülü Ü, Çınar Fİ. Yaşlı istismarı ve ihmali. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 2008; 15(1): 68-75.
 41. Koştu N. Yaşlı istismarı ve ihmalinin önlenmesinde halk sağlığı hemşiresinin rolü. Özveri Dergisi, 2005; 2(2): 527-34.
 42. Wieland D. Abuse of older persons: An overview. Holistic Nursing Practice, 2000; 14(4): 40-50.
 43. Özdemir Ö, Bilgili N. Sağlık hizmetlerinde yaşlı ayrımcılığı. Gülhane Tıp Dergisi, 2014; 56: 128-131.